

A távlati tervezés: lelkiismeretes felkészülés a jövőre

I.

A területi nyilvános könyvtárak negyedszázados történetében — a torzók és a sikerületlen vállalkozások ellenére — nyomon kísérhető a törekvés az ésszerű, tehát *a szükséges és egyben megvalósítható* szervezet kialakítására. E törekvés lényege: minél igényesebb ellátást nyújtani az ország egész területén, a leggazdaságosabb pénzfelhasználás mellett. Elegendő átlapozni a szakajtóban megjelent szervezési tárgyú cikkeket, hogy meggyőződjünk, milyen gyakran szerepel ott az ökonómia szó. Ökonómia, állampolgári felelősségtudat. Felidéződik bennem, hogy *Veres Péter* közéleti töltésű írásaiban szüntelen hangsúlyozza: az ökonómia annak a *tisztes takarékosságnak* a társadalmi méretű általánossá válása, amely dolgozó népünkben a munka megbecsülésével párosul. Kezdő könyvtárosként a szakma egyik tekintélyes vezetőjétől sok kollégámmal együtt azt tanultuk, hogy az ökonómia a könyvtári szervezetben az *erők és eszközök* összefogott felhasználásával és az elvszerű együttműködéssel valósul meg. Azután megértük, hogy apró összegekre kellett szétosztani a megyei és a járási könyvtárakban levő letéti fejlesztési alapot és a könyvvállományt. Bizony, nem mindig tiszteljük meg magunkat azzal, hogy a felismert *ésszerű megoldásokat* *érvényesítjük* a gyakorlatban, az efféle tapasztalatok azonban nem mentenek fel az ökonómikus tervezés felelőssége alól.

A korszerű könyvtári ellátási rendszer létrehozása csak a szakmából kiinduló *magasfokú tervszerűség* mellett remélhető. Csak ettől a közgazdasági erényekből fakadó tervszerűségtől s a gazdaságosság szempontjainak meggyőző erejű képviselésétől lehet várni, hogy az állami élet és a népgazdaság országos irányító szervei *teljesíthető igénynek* ismerjék el a színvonalas könyvtári rendszer kiépítését.

Ettől a felelősségtől indítva egy könyvtáros munkabizottság már 1969-ben kidolgozta a területi könyvtárak fejlesztési elveit és normáit, figyelemmel arra, ami társadalmilag szükséges és szakmailag helyes.*

A tanulmány tervezési dokumentummá érlelt változatát „tervezet” jelöléssel, mint a *III. országos könyvtárügyi konferencia* egyik anyagát ismerik a könyvtárosok, már akik hivatalból hozzájuthattak. Ezt a dokumentumot sok dicséret illette, a művelődésügy vezető szakemberei nyilvánosság előtt is hivatkoztak már rá. Hivatalosan mindmostanáig nem jelent meg, elismerése a közeljövőben várható.

A nyilvános könyvtári szolgálat ökonómikus rendszerének megtervezéséhez az állami *településfejlesztési koncepció* ismeretében ma jobbak a feltételek, mint voltak. Megjelent két fontos kormányhatározat: A területfejlesztés irányelvei (1006/1971. Korm. hat.) és az Országos településhálózatfejlesztési koncepció (1007/1971. Korm. hat.). A két kormányhatározat megjelenése újból megerősítette a könyvtári hálózati elv helyességét. A társadalom megfelelő könyvtári ellátását csak a szoros együttműködésben álló, s a földrajzi egységeken belül *ellátási rendszert* alkotó könyvtárak biztosíthatják. Ezért minden településen olyan könyvtári szolgáltatást kell kifejleszteni, amely *arányos* az illető településnek a településhálózatban elfoglalt *szerepével*. Erről az alapról indulva készítette már el a megyei könyvtárak egy része — kisebb része — a hálózat távlati fejlesztési tervét. A munka során nyert tapasztalatok azt mutatják, hogy a területi ellátási rendszer értelmezése, a települések mai szegénysége és jövőbeli jelentőségének megítélése körül *félreértések* támadnak. Indokolt tehát, hogy a tervezés lényegesebb kérdéseit újból megtárgyaljuk lapunk hasábjain.

II.

Kezdjük az elvi megközelítéssel: A könyvtár a világról szerzett ismereteinket tartalmazó dokumentumok gyűjtő, feltárási és közvetítő helye, s mint ilyen, *alapozó szolgáltatásként* csatlakozik a társadalom leglényegesebb életjelenségeihez, vagyis a társadalom gazdasági, kulturális, szociális fejlődési folyamatához.

A műveltség demokratizálásában funkciója és szerepköre leginkább *az iskolához* hasonló, annak mintegy társa és munkájának folyamatossá tevője. A korszerű könyvtári ellátás megtervezése tehát az alkotmányban rögzített *művelődési jog* érvényre jutásának előmozdítása.

* Alapelvek és követelmények a közművelődési könyvtárak távlati tervezéséhez. (Tervezet). Bp. 1970, Művelődésügyi Minisztérium.

A lakosság könyvtári ellátására hivatott intézmények között nagyságban és teljesítőképességben lényegbeli különbségek vannak. A hatvanas évek átlagszámai szerint a közművelődési könyvtári intézménykategóriába tartoznak a 100 000 kötetes állományt megközelítő vagy az azon túljutott megyei könyvtárak csakúgy, mint az alig ezer kötetes falusi könyvtárak. A magasabb kötetszám önmagában is magasabb szintű szolgáltatást tesz lehetővé, ám az intézmények közötti nagyságrendi különbségeknek szükségszerűen szerepet kell biztosítani a könyvtárak közötti tervszerű munkamegosztásban is.

Az intézmények közötti munkamegosztást területenként (megyéenként) és azon belül *szolgálati szintenként* kell megszervezni a már hivatkozott kormányhatározatnak megfelelő fokozatokban: alap, közép és felső fokú általános közművelődési könyvtári ellátást nyújtó intézmények, illetve szolgáltató pontok formájában.

A felsorolt szinteken pontos előírásokban kell rögzíteni a szolgáltatások *körét és minőségét*, s ezekhez képest kell a teljesítményhez szükséges fejlesztési feltételeket előírni.

Erre annál inkább szükség van, mert a helyi önkormányzati hatáskör erősödésével csökken a központi szernek közvetlen beleszólási lehetősége a helyi intézmények fejlesztési kérdéseibe, s könnyen eseti döntések szabhatják meg egy-egy helyen a könyvtár gyűjtésének, elhelyezésének és feladatvállalásának mikéntjét.

Az alapmodell

Az ellátási rendszer norma szerinti tervezésének kritikus pontja a könyvtári intézmény alaptípusa.

Az alaptípus kialakítása azt jelenti, hogy megállapítjuk, melyik az a minimális gyűjteményi nagyság, mekkora az a legkisebb évi gyarapodás, amely megfelelő szolgáltatásokat képes biztosítani az általános alapfokú tájékoztatás körében.

Az Új Könyvek c. kiadvány a magyar könyvtermésből éves átlagban 350—400 címet jelöl ki, mint a falusi könyvtárakban elhelyezendő gyűjteményrész. Ez a kör a klasszikus szépirodalom java terméséből vett válogatást, gyermek- és ifjúsági irodalmat, néhány fontos összefoglaló jellegű általános kézikönyvet, lexikont, szótárt és egy-egy szakismereti ág népszerű monográfikus feldolgozásait foglalja magában. Azok a könyvtárak, amelyek ebben a keretben gyarapították állományukat az elmúlt 10—15 évben, mostanra megközelítőleg 5000 kötetes gyűjteménnyel rendelkeznek. A fentiekből kiindulva kirajzolódnak az alapmodell fő vonalai. Eszerint a könyvtár minimuma: *legalább 5000 kötetes gyűjtemény, évi 350—400 kötetes gyarapodás, főhivatású könyvtáros*. Ezt a minimumot nevezte a normatanulmány „C” típusú könyvtárnak.

Az 1007/1971. sz. kormányhatározatban alsófokú és kiemelt *alsófokú központnak* nevezett településeken alapfokú, C típusú könyvtárakat kell fenntartani. Ezek helyi jelentőségű könyvtárak, hatókörük a helyi tanács (közös tanács) közigazgatási illetékességi körével egyezik. Nincs tehát helye a típus felbontásának — ahogy ez néhol történt — C1 és C2 típusra, mert a könyvtári minimum, mint a neve is mutatja, a legkevesebb, ami a lényeg károsodása nélkül tovább már nem csökkenthető.

A kormányhatározatban *középfokú* és részleges középfokú központoknak kijelölt településeken B típusú könyvtárra van szükség. Ezek középfokú intézmények, regionális szerepkörük — amennyiben a fenntartó a járási szakigazgatási szerv — megegyezik annak közigazgatási illetékességi körével. Ha a fenntartó a város, a megyei szakigazgatási szervnek kell kijelölnie, hogy mekkora régióban kell teret biztosítani a középfokú könyvtári funkciónak, és ezt kívánatos a könyvtár működési szabályzatában is rögzíteni.

A kiemelt felsőfokú, a *felsőfokú*, a részleges felsőfokú központokban, valamint a főváros egyes kerületeiben A típusú könyvtárakat kell fenntartani. Ezek felsőfokú könyvtári intézmények. Ha egy megye területén két felsőfokú szerepkörű város van, célszerű a két felsőfokú könyvtár között a területre vonatkozó funkciókat a kedvezőbb elérhetőség szempontja szerint megosztani.

Az ellátási rendszer

Mint a korábbiakból kitűnik, az ellátási rendszer egy felsőfokú ellátást biztosító központi könyvtárból, az alközpontokként működő középfokú, valamint a helyi ellátást biztosító alapfokú könyvtárakból áll. Az ellátási rendszer magasabb szintjén álló intézmények szolgáltatásaiban értelemszerűen benne foglaltnak az alacsonyabb szintek szolgáltatásai.

Az ellátási rendszer felfelé is, lefelé is nyitott; felfelé: szoros kapcsolatot tart az országos szakkönyvtárakkal, a nagyhagyományú általános tudományos könyvtárak-

kal; lefelé: szolgáltatásait minden hatásos eszközzel és módon igyekszik eljuttatni a használókhöz. Erről részletesebben is szólnunk.

Az ellátási rendszerben szerepelhetnek még a fenti típusokon kívül egyéb szolgáltatási helyek is — elnevezésük D típus —, melyeknek létét a sajátos települési viszonyok és a társadalmi szükségletek indokolják. E szolgáltatási helyek vagy valamely intézményhez csatlakoznak (iskola, művelődési ház, klub), vagy önállóak (pl. kis község könyvkölcsönző helye), vagy valamely könyvtár kihelyezett részei (fiók, mozgókönyvtári letét). Könyvanyagukat részben helyi alapból (kézikönyvtár), nagyobb részben azonban — ügyrendi meghatározás szerint — valamely nagyobb könyvtári intézménytől letét formájában kapják. E szolgáltatási helyek rövid jellemzésére szolgáljanak az alábbiak:

A kormányhatározatban *egyéb települések* néven említett települések, illetve más kulturális és tömegszórakozási intézmények könyvtári szolgálata tartozik ebbe a típusba. Állományuk legalább 1000 kötet válogatott, tartalmilag értékes könyvanyag (a magyar és a világirodalom klasszikusai, gyermek- és ifjúsági irodalom, népszerű tudományos ismeretterjesztő művek).

Évenkénti frissítés, gyarapítás 200 kötet vagy ennél több könyv, részben beszerzés, részben letét formájában és 10 féle folyóirat. Nyitvatartási idő legalább heti 8 óra. Személyzet: részfoglalkozású, tiszteletdíjas vagy társadalmi munkás könyvtárkezelő.

A tervezés munkafázisai

Az ellátási rendszer távlati modelljének ismeretében tehát a fejlesztési tervnek három fő fejezetét kell kidolgozni. Ezek:

1. A könyvtárak fejlettségi *szintjének meghatározása* állomány, gyűjtési tevékenység, szakszolgáltató részlegek és társadalmi hatókör szempontjából.
2. A fejlesztési cél elérésének anyagi, személyi *feltételei* az A, B, C típusú intézmények fenntartására hivatott településeken egyedileg, a D típusban érdekelt településekre vonatkozóan megyei, esetleg járási együttesben.
3. A fejlesztési cél és a fejlesztési feltételek *megismertetése az érdekelt fenntartó szervekkel* és annak *írásbeli rögzítése*, hogy a fenntartó szerv az intézmény megfelelő szintre való fejlesztését mikorra, milyen ütemezésben tartja elképzelhetőnek.

Az ilyen módon felépített és megalapozott távlati fejlesztési tervdokumentum mind a középtávú tervezésnek, mind a fenntartókkal később folytatandó felügyeleti tárgyalásoknak megfelelő eszközként szolgálhat.

Szente Ferenc

A „Kiváló művelődési otthon”, „Kiváló könyvtár” pályázat

A „Kiváló művelődési otthon”, „Kiváló könyvtár” cím elnyeréséért újból pályázatot hirdetett a Művelődésügyi Minisztérium, a Szakszervezetek Országos Tanácsa és a Kommunista Ifjúsági Szövetség. A „kiváló” cím odaítélése a pályázó intézmények 1972. január 1-től 1973. december 31-ig végzett munkája alapján történik, a könyvtárak elbírálásának fő szempontja a tanácsi és a szakszervezeti könyvtárak távlati fejlesztésére megállapított követelményrendszer előírásainak megvalósítása. A pályázati kiírást a Művelődésügyi Közlöny és a Népművelés januári száma tartalmazza, de közvetlenül megkapták a megyei tanácsi művelődésügyi osztályok, a fővárosi tanács népművelési főosztálya és a Szakszervezetek Megyei Tanácsai, illetve a Szakszervezetek Budapesti Tanácsa is. A részletes tudni- és tennivalókról a Népművelési Intézet és a Könyvtártudományi és Módszertani Központ útmutatót ad ki. A „Kiváló művelődési otthon” — „Kiváló könyvtár” versengésben résztvevő intézmények számíthatnak a Rádió támogatására is, mely kezdettől fogva bekapcsolódott az akcióba és megfelelő nyilvánosságot teremt a pályázók munkájának megismertetésére.

A KÖNYVTÁROS 1971. évi tartalomjegyzéke technikai akadályok miatt februári számunkban jelenik meg.